DIONISIAC ŞI APOLINIC ÎN MEMORIALISTICA DE DETENȚIE: PAUL GOMA ŞI NICOLAE STEINHARDT

Drd. Anca MĂNĂILĂ
Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureş

Abstract

The purpose of the present study is to analyze the way Paul Goma and N. Steinhardt approach their personal experience of detention in Communist prisons in 'Gherla-Lăteşti' and respectively, 'Jurnalul Fericirii' . The following will be discussed: the drive behind their writing, the envisaged prisoner type, the way they experienced their imprisonment as well as the technique of construction and style and the role of the digressions outside the text in order to underline the fact that they represent two different types of attitudes: a Dionysiac one (Paul Goma) and an Apollonian one (N.Steinhardt).

Paul Goma şi Nicolae Steinhardt în cadrul memorialisticii de detenție

Deşi marea varietatea a scrierilor memorialistice de detenție îngreunează orice tentativă a criticii de a elabora o taxonomie a acestora, Nicolae Baltă, amintit de către Ruxandra Cesereanu în ampla ei lucrare[1] încearcă o clasificare a acestor tipuri de scrieri, identificând după cum urmează: „o viziune detaşată (C. Noica), sarcastic-furibundă (P.Goma), infernal-disperată (T.Mihadaş), profund creştină (N.Steinhardt), obiectiv şi neutrală (I.Ioanid şi Max Bănuş)”[2]. Mai mult, autoarea mai sus amintită propune o şi mai apropiată perspectivă asupra unor astfel de nume, aducându-i față în față pe Steinhardt şi Goma, între care identifică o antinomie de atitudine, rezumabilă în raportul antitetic dintre imaginea cruciatului ascet vs cea a războinicului vindicativ:„Paul Goma este războinicul prin excelență, răspunzând la represiune prin legea talionului; lui N. Steinhardt îi este specifică nonviolența christică. Amândoi au vocația de mărturisitori, dar primul mărturiseşte cu sabia, celălalt, cu mâinile goale; primul se luptă cu balaurul, al doilea, cu îngerul. Dificil, cusurgiu, muşcător, Paul Goma este un războinic malițios: îi atacă pe <răi> cu voluptate, iar pe cei <buni> sau <destui de buni> îşi propune să-i facă <foarte buni>; este pătimaş şi face alergie la amorali-imorali; dreapta sa credință este propria experiență, iartă, dacă iartă, dar nu uită. Sfătos, delicat, N. Steinhardt mărturiseşte despre patimile sale ca despre o şcoală a creştinismului. Neîmpătimit, el are o grație anume în suferință, fiind un senior candid, gata să ierte şi să uite, generos,

[1] Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conştiința românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste*, Editura Polirom, 2005
[2] ibidem, p. 94

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

paşnic şi milostiv. Doar împreună, Paul Goma şi N. Steinhardt alcătuiesc cruciatul deplin, prin unirea contrariilor: primul insistă pe latura ofensivă, al doilea, pe cea ascetică."[3]

Faptul că ne aflăm în fața a două tipuri diferite de personalitate scriitoricească este de necontestat. Deşi luptători de aceeaşi parte a frontului, cei doi au optat în mod evident pentru tehnici opuse de luptă. De-o parte se situează celebrul profil asociat figurii lui Steinhardt (cea a scriitorului evreu convertit la creştinism în închisoarea Jilava), la care s-ar putea adăuga un alt foarte interesant unghi (propus de Adrian Mureşan[4]) în abordarea personalității sale bio şi bibliografice, respectiv plasarea sa în contextul generației '27 şi a *trăirismului* , apartenențe pe care de altfel el însuşi şi le recunoaşte cu mândrie. Influența, per ansamblu a trăirismului (cel care propunea o legătură indisolubilă viață-cultură) şi, la modul particular, a figurilor alături de care Steinhardt se formează (Noica, Ionescu, Cioran şi Eliade) sunt de necontestat în profilul său uman şi literar: „în scrisul lui Steinhardt se pot recunoaşte veleități stilistice demne de Cioran, o vervă şi o plăcere regizorală de a dramatiza, amintindu-l pe Ionescu, trăirea şi simțirea românească de la Noica şi o extraordinară deschidere culturală, informațională, precum şi o memorie de <ordinator>, în buna tradiție a lui Eliade"[5]. Pe aceeaşi baricadă, dar undeva în fața plutonului, cu arma în mână, pare să se situeze Paul Goma. Infernul concentraționar a constituit pentru autor tema de bază a scrierilor sale, scopul scrierilor sale nefiind în mod prioritar informativ ci mai degrabă corijator. În *Gherla-Lăteşti*, de exemplu, în ciuda faptului că autorul recunoaşte nevoia de mărturisire, imboldul scrierii nu pare să vină din nevoia de a face lumină, de a demasca căci actul confesiunii pare oarecum orientat înspre sine. Chiar dacă îşi propune să informeze, Paul Goma se lasă foarte greu citit, se sustrage cititorului, lectura devenind o goană extenuantă prin meandrele memoriei, goană în care lectorul este nevoit să țină pasul constant cu vocea care mărturiseşte, voce care se pierde egoist în digresiuni teoretizante ample, firul narativ rămânând suspendat undeva în fundal. De aici şi intransigența cu care Nicolae Manolescu îi contesta până şi statutul de memorialist (de notat este faptul că nu fusese inclus nici printre scriitori): „memorialistica propriu-zisă a lui Goma este impură, viciată de veleități literare"[6], Manolescu părând extrem de iritat de personalitatea autorului, de aerul de martir asumat pe care acesta şi l-ar aroga şi care ar explica agresivitatea din scrieri, scrieri care, consideră criticul, planează mai toate in jurul personalității egocentrice a autorului.

[3] ibidem, p. 125
[4] Adrian Mureşan, *Hristos nu trage cu ochiul. N.Steinhardt şi Generația '27*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006
[5] ibidem, p. 76
[6] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2009, p. 1438

BDD-A23597 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

Imboldul scrierii

Steinhardt e trăirist şi în ceea ce priveşte imboldul scrierii, în sensul în care demonstrează încă o dată legătura indestructibilă dintre viaţă şi cultură. Scrisul consemnează o experienţă de viaţă, dar nicidecum pe cea a detenţiei în prim plan căci aceasta este doar resortul experienţei prime care este mutaţia spirituală survenită. Ce vrea să transmită, cu alte cuvinte N. Steinhardt este faptul că „prin descoperirea credinţei, fostul agnostic are revelaţia libertăţii şi implicit a fericirii”[7]. Fenomenul mărturisirii se contopeşte cu fenomenul însuşi al transformării, fapt remarcat şi de Ruxandra Cesereanu: „Unele texte, precum *Jurnalul Fericirii* de N.Steinhardt, *Drumul crucii* de Aurel State, care îşi consideră mărturia a fi o urcare pe Muntele Tabor, văzând în actul scrierii un gest sacerdotal [...] sunt redactate într-un stil elaborat, aproape baroc”[8] Steinahrdt scrie poate nu neaparat pentru a propovădui, pentru a converti ci mai degrabă pentru a îmbărbăta, pentru a arăta că există tot timpul o cale spre lumină. Paul Goma se confesează dintr-un cu totul altul impuls. Mai toate analizele au sesizat o anumită agresivitate în scrisul său explicabilă prin faptul că în cazul lui Goma dorinţa de a scrie este alimentată de o tendinţă subliminală de moralizare, de educare a cititorului ţintă. În această ordine de idei, în cadrul memorialisticii de detenţie, Goma poate fi perceput drept autorul mizantrop. El nu-şi poate refuza cititorul, interlocutorul total căci atunci nu ar mai exista comunicarea, nu ar mai exista textul şi ca atare, şi-ar nega propria scriere. Paul Goma este mizantrop în sensul în care nu are încredere în capacitatea lectorului de a-i descifra mesajul în măsura în care, în cazul memorialisticii de detenţie comunistă, lectorul vizat este în primul rând românul. Primul semn de mizantropie literară este termenul prin care îşi introduce prima parte din lucrare: *Gherla-Lăteşti* este un „dialog monologat”, rolul interlocutorului fiind redus la cel de ascultător căci nu i se dă dreptul la replică. Pe tot parcusrul primei părţi se simte constant prezenţa unui receptor şi existenţa unui pseudo-dialog, undeva în spatele textului, dar replicile acestui receptor virtual sunt total ignorate sau reluate de către narator. Acesta face deseori abstracţie de curiozităţile interlocutorului, nu narează pentru a-l informa, rolul acestuia fiind doar de catalizator în procesul de defulare prin expunere: „Asta şi fac: vorbesc...pe întuneric-cu o condiţie: să nu mă mai întrerupi. Ştiu că nu e politicos ce-ţi cer, dar asta-i! Puşcăriaşii nu suportă să fie întreruptţi când povestesc. Povestind, cad în transă , nu-i bine să-i trezeşti...”[9]

[7] George Ardeleanu, *N.Steinhardt.Monografie*, Editura Aula, Braşov, 2000, p. 35
[8] Ruxandra Cesereanu, op.cit., p.92
[9] Paul Goma, *Gherla-Lăteşti*, ed. a III-a, Editura autorului, 2005, p. 22

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

Structură şi focus

În ceea ce priveşte structura generală a lucrării, cei doi se întâlnesc într-un punct comun, respectiv impresia de puzzle care trebuie refăcut prin lectură. În ambele cazuri, piesele cheie (episodul botezului la Steinhardt, respectiv cel al ultimei bătăi la Goma) sunt presărate printre lungi digresiuni în afara textului. Amândoi au plăcerea de-a dreptul proustiană a rătăcirii pe cărările întortocheate ale memoriei. Abordarea textului nu este deloc uşoară pentru cititor, acesta fiind nevoit să se piardă, alături de autor, prin labirintul amintirilor. La Goma, de exemplu, cele două părți ale lucrării sunt diferite. Prima parte este organizată în jurul unui fir epic conducător, aşezat undeva în subsidiarul textului, fir pe care se construiesc o serie de alte episoade, multe generatoare de teoretizări asupra a numeroase aspecte. Ceea ce-şi propune Paul Goma în prima parte este, de fapt, să nareze bătaia pe care o primeşte în închisoarea de la Gherla cu două zile înainte de eliberare, dar ajunge la episodul propriu-zis de-abia la pagina 28, doar pentru a abandona din nou firul narativ (la care, de altfel, revine constant pe tot parcursul primei părți). Prin aceste ocolişuri de memorie textul devine un fel de puzzle care odată refăcut prin lectură oferă un tablou complex asupra realităților închisorilor comuniste: de foarte multe ori autorul relatează diferite reguli nescrise ale deținuților (obiceiul celui care era eliberat de a lăsa pulovărul cel mai bun unui alt deținut, folclorizarea informațiilor din închisoare fiind doar două exemple), alteori rememorează episoade celebre, cum ar fi revolta frontieriştilor, dragostea deținuților pentru fata pe care o vedeau printre zăbrele, povestea „logodnicului albastru"sau confecționatul „cărților" de bridge folosind saliva puşcăriaşilor. De cele mai multe ori scăparea fluxului de amintiri de sub control se datorează nevoii de teoretizare, narațiunea fiind deseori întreruptă de către o „madleină proustiană" care duce la considerații asupra unor aspecte extrem de variate: nevoia de a mărturisi în ciuda fricii, individualismul şi lipsa de solidaritate a românului, uşurința cu care ne-am lăsat subjugați de către ruşi etc, pagini în care antinaționalismul şi uneori antisemitismul autorului este extrem de virulent.

Florin Berindeanu[10] rezuma *Jurnalul Fericirii* după cum urmează: „În *Jurnalul Fericirii* găsim intercalate momente ale vieții din <puşcărie> (cum îi place chiar autorului să numească spațiul sordid şi absurd în care locuiau intelectualii de vază ai anilor '50, '60) cu fragmente de meditatație asupra literaturii sau pur şi simplu jocuri intelectuale implicând ansamblul culturii generale".Steinhardt refuză aproape total nararea, trimiterile în afara textului fiind atât de ample încât autorul nu pare să se confeseze apoape deloc ci mai degrabă

[10] Florin Berindeanu, *Mona(r)hia spirituală* în *Contrapunct*, nr.20, 1991

BDD-A23597 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

are plăcerea dezbaterilor: „*Jurnalul Fericirii* este deopotrivă un jurnal de criză şi un jurnal de idei ca, de altfel, şi un jurnal de lectură în care atitudinile în faţa existenţei sunt transmise uneori indirect, alteori fiind mediate cultural”[11] iar „închisoarea nu a constituit doar un altar ci şi o academie: aici se dicută literatură, filozofie, teologie, politică, se învaţă limbi străine”[12]. Ceea ce-l aduce pe autor aproape constant în spaţiul închisorii pare a fi „zgomotul de fundal”, redat atât de postmodernist prin fragmentele Bughi Mambo Rag, „transcrieri palimpsest ale multiplelor dialoguri care au loc în spaţiul închisorii” după cum le defineşte George Ardeleanu[13], şi despre care acelaşi autor afirma: „Aceste dialoguri de o diversitate problematică aiuritoare (istorie, religie, filozofie, literatură, viaţă mondenă, cum-se-spune-codobatură-în-franceză, gastronomie etc) creează, la prima vedere, o impresie de haos discursiv, de dezarticulare textuală. În realitate, însă, ele sunt o formă de asumare (creştină, dacă vreţi şi deopotrivă ludică) a polifoniei existenţiale, a multiplicităţii sau a plurivocităţii umane, a modalităţilor prin care Steinhardt duce până la ultimile consecinţe ceea ce, cu un termen pe care M.Bahtin îl aplica literaturii lui Dostoievski, am putea numi dialogism. În titlul fragmentelor, <Bughi Mambo Rag> rezultă din stenografierea acestor plurivocităţi care trece dincolo de limbaj”[14].

În ambele cazuri ne aflăm în faţa nevoii de a vorbi despre detenţie nevorbind despre detenţie ci de a folosi experienţa pentru a impune un punct de vedere. Steinhardt o face din postura unui spirit echilibrat şi umanist, teoretizările sale au efectul unei cure prin cultură, el este un iubitor de oameni (dovadă stă şi interesul pentru cele mai nesemnificative discuţii, redate prin fragmentele Bughi Mambo Rag), Goma, în schimb, o face din revoltă, are plăcerea sadică a jocului cu lectorul, dezbate pentru a ataca virulent slăbiciuni. N. Steinhardt educă cu răbdare şi seninătate, Paul Goma cu urgenţă şi intransigenţă.

Cadrul spaţio-temporal. Tipologii de caractere

Îm ambele situaţii procesul rememorării realizează o transgresare a limitelor spaţio-temporale ale închisorii; atât Steinhardt cât şi Goma optează pentru a ieşi din spaţiul închisorii, întoarcerile anamnetice în acest cadru spaţial fiind percepute însă diferit: dacă la Goma detenţia este echivalată cu un „infern general şi omnipotent”[15] în care „rolurile sunt clar

[11] George Ardeleanu, op.cit., 31
[12] ibidem, p. 76
[13] ibidem, p. 86
[14] ibidem, p. 86-87
[15] Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 196

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

distribuite: călăi şi victime, fără intermediari”[16], la Steinhardt spaţiul detenţiei este dacă nu un rai atunci cel puţin o şcoală a creştinismului, foarte interesantă fiind din acest punct de vedere scena botezului creştin, evenimentul cheie care coagulează *Jurnalul Fericirii,* scenă în care George Ardeleanu surprinde: „interioritatea substanţială a camerei 18 opusă exteriorităţii infernale: agitaţie maximă, zgomotele caraliior etc”[17]

Faptul că la Steinhardt „timpul se răstoarnă în permanenţă, că anii se încrucişează”[18] este explicat de către acelaşi George Ardeleanu după cum urmează: „Fiind un jurnal de criză, se înţelege, de ce timpul cronologic este bulversat. N.Steinhardt [...] operează astfel cu un <timp al crizei> opus <timpului cronologic>”[19]. Acelaşi concept de timp al crizei se poate aplica şi lui Goma, deşi în cazul său cronologia narării este păstrată undeva în fundalul textului, cronologie pe care însă o ţine suspendată constant prin ieşiri teoretice şi anamnetice din spaţiul temporal narat. Reacţia în faţa conştientizării faptului că memoria scapă de sub controlul actului scrierii este însă diferită: Steinhardt recunoaşte misterul proceselor anamnetice care activează scene, idei, lecturi într-un mod atât de ciudat („Tot printr-o asociaţie de idei pe care, la început (apoi însă da) nu mi-o pot lămuri, îmi aduc aminte de (pseudo) memoriile lui Ciano, citite prin 1946-l947.”[20]) însă trădează o anumită plăcere a discuţiilor la care nu pare să vrea să renunţe doar pentru confesiune. Paul Goma trăieşte la modul mult mai intens şi tragic aceste rătăciri în afara firului cronologic. Toate aceste digresiuni nu-i scapă, acesta fiind conştient de dificultăţile pe care receptorul le-ar putea întâmpina căci, nu o dată, încearcă să-şi suprime fluxul de amintiri care par să-l năpădească: „Încă o poveste cu femei şi gata, m-am întins nepermis de....”[21]În partea a doua a lui Gherla-Lăteşti, parte în care relatează drumul spre D.O. Lăteşti şi perioada petrecută acolo, divagările sunt mult mai puţine, aproape inexistente, firul fiind mult mai coerent, poate şi din cauză că în această a doua parte autorul îşi asumă conştiinţa scrisului. La sfârşitul primei părţi, deja, Paul Goma admite nevoia de a scrie, singura posibilitate prin care se putea răzbuna în faţa pierderii demnităţii: „eu plângeam, ar fi fost bine să pot plânge, nu loviturile, nu ele mă atingeau, plângeam pentru că pentru că pentrucăpen, şi-atuncipentru prima dat de la arestare, pentru prima oară în viaţă, am spus, mi-am spus, le-am spus: EI, LASĂ...EI, LASĂ...şi m-am hotărât să

[16] ibidem, p. 196
[17] George Ardeleanu, op.cit., p. 75
[18] Florin Manolescu, *A patra soluţie* în *Luceafărul*, nr.17, 1991
[19] George Ardeleanu, op.cit., p. 32
[20] Nicolae Steinhardt, *Jurnalul Fericirii*, Editura Polirom, Bucureşti, 2008, p. 242
[21] Paul Goma, op.cit, p. 131

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

nu-i uit în vecii vecilor, nu să mă răzbun, ci mai crunt: SĂ NU-I UIT SĂ-I NEUIT ÎNTR-O CARTE şi mai ales, mai ales: *SĂ NU-I TAC-SĂ-I NETAC"*[22] însă subliniează, în acelaşi timp, şi efortul pe care acest act îl presupune: „(În timp ce scriam cele mai sus, mă gândeam că totul s-ar putea rezolva cu un magnetofon. Poate, dacă aş vorbi într-un microfon, aş termina într-o singură noapte-ca cealaltă). (În chiar timpul în care scriam că ar trebui să folosesc un magnetefon, mi-am dat seama că, la urma urmei, această a doua noapte cere să fie scrisă. Şi scrisă *aşa,* în <scrisori>; cu întreruperi, cu opriri, apoi a doua zi cu efortul de a reînnoda firul)."[23] Un lucru se conturează clar aici, şi anume, urgenţa mărturisirii, temperată numai prin scris, prin textul care impune limite.

Paul Goma se dovedeşte acelaşi spirit insurgetic şi în ceea ce priveşte tipologiile de caractere prezentate şi acest lucru rezultă în schiţarea unor portrete extrem de pitoreşti, pornind doar de la limbajul personajului, cel al gardianului Vasea fiind, probabil, printre cele mai colorate figuri: „Vasea (l-o fi chemat Văsâi dacă nu cumva Pintea...) avea un fond principal de cuvinte ce nu depăşea suta (şi încă eram generoşi...). Asta n-ar fi fost de mirare în mediul securist; erau alţii care nu ştiau nici cincizeci. Însă Vasea avea un fel aparte de a îngăla sunetele şi de a le ameţi, undeva, în străfundurile burţii, încât cu greu şi abia după săptămâni (şi dupa discuţii pătimaşe în celulă) am izbutit să deducem ce vrea să spună Vasea atunci când...Hai să spun: spunea...cuvinte-care erau vizibile (pentru mine cel puţin): Vasea le frământa, înăuntru, şi cum gura era crăpată-ca un gârlici, ca o gură-de-peşteră-ieşeau la vedere (la auzire) doar cojile, de parcă acele cuvinte ar fi fost seminţe de floarea soarelui. Şi se opreau acolo, în prag, pe buze..."[24].Amintirile lui Goma sunt extrem de sumbre în privinţa oamenilor care l-au înconjurat în timpul detenţei, mai toate figurile care populează paginile sale de memorii fiind, într-un fel sau altul, *bad guys,* iar prostia, laşitatea, lipsa coloanei vertebrale sunt cele mai întâlnite trăsături de caracter. Ruxandra Cesereanu puncta şi un alt aspect, şi anume: „Paul Goma este obsedat în cadrul decăzuţilor mai ales de figura aflată la polul de jos: colaboraţionistul şi delatorul, glosând pe marginea formulei pe care o ridică la rang ontologic – a supravieţui înseamnă a trăda, a trăda înseamnă a avea ce mânca. Paul Goma demontează meticulos mecanismul delaţiunii, văzută ca o artă neagră prin care erau terorizaţi atât deţinuţii, cât şi gardienii"[25] Dacă tuturor acestora Paul Goma promite un pătimaş jurământ de *neiertare* şi *neuitare*, o cu totul altă atitudine are Steinhardt vizavi de cei care-i populează amintirile. Principiul creştin al iubirii faţă de semeni este baza de la care

[22] ibidem, p. 169-170
[23] ibidem, p.196
[24] ibidem, p. 71
[25] Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 136

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

pornesc toate aprecierile pe care Steinhardt le face vizavi de personajele sale. El iubeşte tot şi pe toţi, de la poporul român şi implicit fenomenul românesc (opunându-se în mod evident diatribei lui Goma), legionarul de care îl leagă această iubire comună a românismului, la colegii de celulă care dau dovadă de cele mai profunde acte de umanitate(vezi episodul spălării gamelelor) până la gardieni (înşirând tipologiile de torţionari, subliniază faptul că existau şi gardieni care forţaţi fiind în acest context, încercau să evite să exceleze în a-şi îndeplini datoria, rezumându-se la a evita răutăţile). Nu rareori, figurile care populează paginile Jurnalului sunt eroi de filme sau de cărţi, creionarea profilului uman prin trimiteri intertextuale fiind unul din mijloacele preferate ale lui Steinhardt: „Cât i-am cunoscut, superficial desigur, dar îndeajuns pentru a nu comite greşeli fundamentale, mi-au rămas mai degrabă în minte ca oameni de multă finețe, plini de bonomie şi simplicitate, pe care gîndul de-a fi nedreptăţit ori insultat pe cineva nu le-ar fi dat pace, asemănători eroilor lui Gârleanu, Brătescu-Voineşti şi ai *Vieţii la ţara."*[26]

Creştinism vs mizantropie

Stenhardt însuşi identifică şi cataloghează aceste două tipuri diferite de reacţii atunci când afirmă: „Cred aşa: că dacă din închisoare pleci şi de pe urma suferinței te alegi cu dorințe de răzbunare şi cu sentimente de acreală, închisoarea şi suferințele au fost de haram. Iar dacă rezultatul e un complex de linişte şi înțelegere şi de scîrbă faţă de orice silnicie şi şmecherie, înseamnă că suferințele şi închisoarea au fost spre folos şi țin de căile nepătrunse pe care-i place Domnului a umbla."Atitudinea lui este rezultatul unui proces de transformare religioasă, a trecerii la formula creştină a omului deplin, rezumabilă în concepție steinhardtiană prin termenii de intelect, religie şi iubire de oameni (Ruxandra Cesereanu folosea, în acest sens, termenul de *christomorfoză*[27]*).* De aici şi echilibrul stării de spirit, o stare de spirit neoscilantă în sensul că Steinhardt nu-şi permite excese de atitudine, toleranța (nicăieri, în paginile Jurnalului, Steinhardt nu acuză, nu-şi arogă vreo orientare în afară de cea creştină) şi o anumită seninătate a unghiului de analiză (evenimentele sunt prezentate în aşa fel încât să li se evidențieze partea pozitivă, episodul sticluței de cafea confiscată fiind un astfel de exemplu). Dacă pe N. Steinhardt „cele două experințe mai importante din *Jurnalul Fericirii* (experiența religioasă, trecută prin experiența închisorii) l-au condus la cea de-a patra soluție de evadare dintr-un sistem concentraționar [...] Cea de-a patra soluție, cea mai sigură, dar şi cea mai grea, şi asta pentru că, în cazul lui N. Steinhardt, în ea a intrat şi rugăciunea

[26] N. Steinhardt, op.cit. 176
[27] Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 244

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

inimii”[28], Goma pare să fi optat pentru cea de-a treia din cele patru enumerate de Steinhardt în *Testamentul politic* care deschide paginile Jurnalului, respectiv „cea a unui eroism ofensiv, [...] un extaz dionisiac”[29]. Paul Goma nu are o stare de spirit echilibrată, răbufneşte deseori în accese de furie, nu are nici răbdarea de a-i înțelege pe cei care i-au făcut rău şi nici seninătatea lui Steihardt, amintirile sale fiind sumbre, deşi morbiditatea scenelor este constant contracarată prin notele de ironie şi sarcasm. Goma opune pasivității creştine a lui Steinhardt un activism puternic alimentat de promisiunea pe care şi-o face sieşi şi celorlalți: de a nu ierta şi a nu uita.

Încercând să explice două astfel de atitudini antinomice, Ruxandra Cesereanu afirma: „Poate că romantismul închisorii ține de o privire din afară, în timp ce infernul ține de acea privire grea dinăuntru”[30].

Perspectivă şi stil

Perspectiva apolinică a lui Steinhardt se opune celei dionisiace a lui Goma şi în ceea ce priveşte unghiul de expunere. Intelectul joacă un rol cheie în viziunea lui Steinhardt, el devine creştin şi în urma unei incursiuni intelectuale şi nu numai a experienței închisorii. Mai mult, rațiunea este elementul care coagulează mentalul autorului: ideile sunt mai tot timpul confirmate prin trimiteri la diferite arte şi mai apoi aplicate proprie-i persoane, profilurile umane care populează paginile Jurnalului sunt şi ele caracterizate printr-o grilă a intelectului; Manole este introdus după cum urmează „Cuget maurrasian, clar şi ponderat, tăios şi duşman al extravaganței de orice fel, privea disprețuitor optimismul generalizat şi politica stângistă din Sărindar. Liberal în gândire, sceptic în religie şi conservator în politică. Pe
de-a-ntregul nu credea în nici o doctrină. Din toată inima era numai cu Junimiştii, aceştia-i erau idealul”[31]. Autorul reuşeşte mai tot timpul să iasă din subiectivitate şi să privească detaşat, uneori să analizeze la modul metacognitiv, de exemplu, procesele anamnetice. Steinhardt poartă un constant dialog cu sinele prin interogații scurte, cu rol de energizant, adresate proprie-i conştiințe, un mental care se vrea mereu treaz. De aici şi echilibrul expunerii. Dincolo de unele vagi unde de revoltă: „Când alături de tine oamenii sunt tăiați cu ferestrăul, dacă vrei să enunți că doi şi cu doi fac patru înseamnă că trebuie să urli cît te ține coşul pieptului: este o nedreptate strigătoare la cer ca oamenii să fie tăiați în două cu

[28] Ion Manolescu, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ioan D. Sârbu, N. Steinhardt*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 186
[29] George Ardeleanu, op.cit., p. 34
[30] Ruxandra Cesereanu, op.cit., 96
[31] N. Steinhardt, op.cit., p. 442

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

ferestrăul”[32], autorul vede lucrurile obiectiv, scoțând în evidență şi latura pozitivă a unor evenimente sau tipuri umane (gardianul monstruos la majoritatea memorialiştilor ia forme umane la Steinhardt). Autorul nu acuză şi nu face politică, evreul şi legionarul se înfrățesc în virtutea unei iubiri comune: fenomenul românesc.

Paginile memoriilor lui Goma pulsează de nerv intelectual. Autorul scrie cu furie, scrie pentru a depune mărturie împotrivă, nimeni nu e scuzat, tuturor contextelor şi profilurilor umane li se aduc acuze, Goma stăpânindu-şi cu greu impulsurile mentalului său febril. Fenomenul românesc însuşi, privit cu atâta seninătate şi admirație de Steinhardt, este atacat cu mânie furibundă de Goma. Plăcerea scrisului este singura care reuşeşte să mai tempereze, şi în acest punct cei doi autori se întâlnesc: dincolo de evadările în afara textului prin lungi digresiuni teoretice, atât Goma cât şi Steinhardt sunt mari amatori de inovații lexicale, victime ale unui adevărat hedonism lingvistic. La Goma aceasta este rezultatul unui talent inegalabil de a reda particularitățile de limbaj ale personajelor. Descrierea gardianului Siki prin această metodă este una din secvențele reprezentative pentru această dimensiune a scrisului său: „Între timp se întoarce Siki:-Dat ordin să scòte strijace şi patur' gòle, de ce nu egzecutat?Un bătrân de la Buzău glumeşte:-Nu ne dă voie Barbu, dom' sergent.Siki, furios:-Car' eşti ala, mă? Şi se pregăteşte să-l facă bucățele pe „ala”-însă când dă cu ochii de javra de oltenete, scade glasul: Da di ce să nu scòță?-Nu-s paturi libere în celula asta, face Barbu.-Dar alea ce-s? Zic şi arăt paturile-demontate-pe care el le dusese înapoi, în fundul celulei....-Aaaaai, ce òamen' rei! Voi lìberaț az' –mine şi schepaț' de gherlă, da eia mai are de tras la sùspin şi dòrme pe țìment...”[33] Într-adevăr, acest talent al autorului de a se juca cu limbajul personajului său devine nota distinctivă a scrisului său, fapt remarcat de altfel şi de Mihai Rădulescu: „Ceea ce izbeşte de la bun început în stilul romancierului este înclinația sa de a remodela limba română în conformitate cu nivelul cultural redus al vorbitorilor ei din rândul gardienilor […]Există un tonus al narațiunii, îmbinat cu acest soi de umor lingvistic imitativ, ce-l binedispune pe cititor.”[34] Despre stilul lui Steinhardt, Mihai Constantineanu[35]afirma: „Uneori scrisul lui dens, supraîncărcat, insistent, adăugitor, proliferativ (baroc, s-a spus) ajungea un fel de joacă voioasă şi sprințară, de experiment ghiduş, cum e de pildă fraza lungă (fără nici un punct, vreau să zic) de două pagini şi jumătate! despre Salvador Dali (pe care-l admira).” Autorul inserează englezisme, creează mutanți lingvistici, caută etimologii ale unor

[32] ibidem, p. 153
[33] Paul Goma, op.cit., p. 31
[34] Mihai Rădulescu, *Patimile după Goma* în *Istoria literaturii de detenție la români I* pe http://www.literaturasidetentie.ro/detentia/carte_1.php

[35] Mihai Constantineanu, *Fericita fire a lui Nicolae Steinhardt* în George Ardeleanu, op.cit., p.109

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

cuvinte. Mai mult, ambii au plăcerea redării auditive. Ruxandra Cesereanu surprinde şi ea acest aspect al stilului lui Goma: „Paul Goma excelează, de altfel, în a face portrete lingvistice călăilor săi, fie că este vorba de gardienii sadici de la Gherla din 1958 sau despre anchetatorul-golan de la Rahova din 1977, amator de şarade, dar neostalinist. [...] Inclusiv tortura este percepută auditiv de Paul Goma, schingiuirea unindu-i maladiv pe cei doi parteneri. În Gherla, autorul prezintă trecerea celui schingiuit prin diferite faze ale durerii rostite, de la urlet, la horcăit, la scâncet (sau scheunat), apoi la tăcerea finală, în paralel cu grohăiturile gardienilor torţionari, cu gâfâiturile şi gemetele lor de efort."[36] Virgil Ierunca[37] identifica un astfel de aspect şi în scrisul lui Steinhardt: „Scriitorul e natural,chiar familiar, zâmbeşte răului, nu expediază nici umorul, îl slobozeşte doar din registrul ‹negru›, înzestrându-l cu o subrealitate suprarealistă. Paginile cele mai grave sunt întrerupte sistematic de ecourile-zumzet ale închisorii, în care deţinuţii rezistă condiţiei lor printr-un neîntrerupt tărăboi al vorbelor"

Concluzii

Există o anumită urgenţă a scrisului în memorialistica de detenţie, tehnica expunerii mergând mână în mână cu experienţa trăită şi relatată. De ce şi cum scriu memorialiştii sunt reacţii postraumatice. Paul Goma şi N.Steinhardt reprezintă, aşadar, nu numai două tipuri diferite de scriere dar şi două tipuri diferite de atitudine.

Goma este un dionisiac prin energia care-i alimentează scrisul. El este un om al esenţelor tari, atacă virulent prin confesiune, se descarcă la modul cathartic prin digresiuni, se impacientează în faţa avalanşei de amintiri şi idei, cărora le pune frâu cu mare greutate. Steinhardt, în schimb, e un apolinic atât în idei cât şi în formă, un împăcat cu sinele şi cu umanitatea, de unde şi confesiunea echilibrată, alimentată de dorinţa de a împărtăşi şi asumarea cu seninătate a metodelor autodefensive pe care mentalul le pune în mişcare.

Bibliografie

Ardeleanu, George, *N.Steinhardt.Monografie*, Editura Aula, Braşov, 2000

Ardeleanu, George, *Nicolae Steinhardt şi „trădarea cărturarilor"* în *Rost,* nr.1, martie 2003

Berindeanu, Florin, *Mona(r)hia spirituală* în *Contrapunct*, nr.20, 1991

Botha Raul, *Paul Goma: Testimony of Resistence (Paul Goma et l'expression de la résistance)*, Caietele Echinox, 15/2008

[36] Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 177
[37] Virgil Ierunca în Ion Manolescu, op.cit., p. 241-242

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)

Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conştiinţa românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste*, Ediţia a II-a, Editura Polirom, Bucureşti, 2005

Goma, Paul, *Gherla-Lăteşti*, ed. a III-a, Editura autorului, 2005

Manolescu, Florin, *A patra soluţie* în *Luceafărul*, nr.17, 1991

Manolescu, Ion, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ioan D. Sârbu, N. Steinhardt*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2009

Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceauşism. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Editura Polirom, Bucureşti, 2004

Mureşan, Adrian, *Hristos nu trage cu ochiul. N.Steinhardt şi Generaţia '27*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006

Rădulescu, Mihai, *Patimile după Goma* în *Istoria literaturii de detenţie la români I* pe http://www.literaturasidetentie.ro/detentia/carte_1.php

Pintea, Ioan, *Jurnal discontinuu cu N.Steinhardt*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2007

Sîngeorzan, Zaharia, *Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, ediţia a II-a, Editura Humanitas, 1998

Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, Editura Polirom, Bucureşti, 2008

BDD-A23597 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:02 UTC)